

Česká ekonomika ve světle alternativních ukazatelů ekonomické výkonnosti a blahobytu¹

Vojtěch SPĚVÁČEK*

Czech Economy in the Light of Alternative Indicators of Economic Performance and Welfare

Abstract

An overall assessment of economic development of the country is to be based not only on the gross domestic product, which is considered as the most important indicator, but on the comprehensive system of indicators which show different aspects of economic life. These indicators are contained in the system of national accounts. The article explains and analyses the national income which takes into account net outflow of primary incomes from the country, net domestic product (GDP less consumption of fixed capital) and indicators of real income which are influenced by the changes in the terms of trade. Indicators of final consumption, disposable income and savings of households are taken as proxy for the characteristics of welfare. The development of the Czech economy in the period 1995 – 2005 can be assessed differently by using different indicators. The formation of economic policy needs integrated picture based also on alternative indicators.

Keywords: gross domestic product, national income, real incomes, final consumption, disposable income, savings, national accounting

JEL Classifications: D31, E01, E21, O11

Úvod

Hodnocení celkové ekonomické výkonnosti jednotlivých zemí vychází převážně z ukazatele hrubého domácího produktu (HDP), kterým se charakterizuje ekonomický růst, a při zohlednění růstu obyvatelstva se vypočte HDP na obyvatele

---

* Vojtěch SPĚVÁČEK, Centrum ekonomických studií Vysoké školy ekonomie a managementu, I. P. Pavlova 3, 120 00 Praha 2, Česká republika; e-mail: vojtech.spevacek@vsem.cz.

¹ Stať vznikla s podporou grantů GA ČR *Růstová výkonnost a kvalitativní konkurenceschopnost české ekonomiky* 402/05/2210 a MŠMT ČR, Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky 1M0524 a vychází z údajů, které byly k dispozici na podzim roku 2006.

(důchod na hlavu), který je pokládán za základní ukazatel úrovně blahobytu. Na základě růstu HDP se přijímají důležitá opatření hospodářské politiky. S vymezením a odhady HDP je však spojena řada problémů a HDP v té podobě, jak je dnes počítán, by neměl být jediným souhrnným ukazatelem hodnocení celkového vývoje ekonomiky. Pro úplnější a objektivnější obraz o vývoji ekonomiky je třeba analyzovat i vývoj dalších ukazatelů, které obsahuje systém národních účtů. V první části se stat' zabývá tradičním ukazatelem HDP a některými obsahovými a metodickými problémy spojenými s jeho odhadem. Ve druhé a třetí části se věnuje ukazatelům národního důchodu a čistého produktu a důchodu, které zohledňují toky prvotních důchodů mezi národní ekonomikou a světem a spotřebu fixního kapitálu. Čtvrtá část je zaměřena na ukazatele reálného důchodu, které berou v úvahu přínosy či ztráty důchodu vyplývající ze změn směnných relací. Poslední část analyzuje vývoj konečné spotřeby, disponibilních důchodů a úspor domácností, které vypovídají o růstu blahobytu obyvatelstva.

Metodologicky stat' vychází ze systému národního účetnictví (SNÚ), který poskytuje ucelený a vzájemně propojený pohled na národní hospodářství. V makroekonomických analýzách je tento systém intenzivně využíván mezinárodními organizacemi, zatímco česká analytická pracoviště s tímto systémem příliš nepracují. Poslední revize národních účtů (SNA 1993 a ESA 1995) vedly k větší mezinárodní harmonizaci národních účtů, které umožňují mezinárodní srovnatelnost.

1. Hrubý domácí produkt

Hrubý domácí produkt patří bezesporu k základním makroekonomickým ukazatelům charakterizujícím vývoj domácí ekonomiky. Má dlouhodobou tradici, patří ke klíčovým ukazatelům systému národních účtů a je nejčastěji používaným makroekonomickým ukazatelem. Vyjadřuje konečný výsledek výrobní činnosti rezidentských výrobních jednotek a může být vymezen třemi způsoby:

- jako součet hrubé přidané hodnoty jednotlivých institucionálních sektorů nebo jednotlivých odvětví;
- jako součet konečného užití výrobků a služeb rezidentskými jednotkami (konečná spotřeba a tvorba hrubého kapitálu) a salda vývozu a dovozu výrobků a služeb;
- jako součet prvotních důchodů za národní hospodářství celkem (náhrad zaměstnancům, daní z výroby a z dovozu snížených o dotace, hrubého provozního přebytku a smíšeného důchodu).

Vývoj HDP ve stálých cenách (s. c.) je pokládán za základní ukazatel ekonomického růstu země, je velice podrobně sledován a analyzován a podle jeho vývoje se přijímají důležitá opatření hospodářské politiky. Kromě obsahových

otázek spojených s vymezením výroby je s výpočtem HDP spojena řada metodologických problémů,² jako je získání potřebných údajů, odhady v oblastech, kde chybí potřebné údaje (např. imputované nájemné, šedá ekonomika, malé podniky), ocenění netržní produkce či převod do stálých cen, který je nezbytný k vyjádření reálných změn HDP. Složitým statistickým problémem jsou výpočty cenových deflátorů, kterými se převádí celková produkce a mezispotřeba či komponenty domácí poptávky a zahraničního obchodu do stálých cen. Obtížné je zejména odlišit kvalitativní změny, které představují reálný růst a ovlivňují ekonomický růst, od změn cenových, které sice ovlivňují nominální výši HDP počítanou v běžných cenách (b. c.), ale nepředstavují reálný růst počítaný ve stálých cenách.

Hrubý domácí produkt bývá předmětem kritiky, ať již pro jeho obsahové vymezení či metodologii výpočtu. Navíc probíhají revize směřující k harmonizaci se standardy definovanými Evropským systémem účtů (ESA 1995). Tyto revize bývají předmětem kritiky, protože změny statistických údajů, a zejména takových ukazatelů, jako je HDP, ztěžují analýzu, predikce budoucího vývoje a hospodářskou politiku (viz box 1).

2. Hrubý národní důchod

Systém národního účetnictví obsahuje makroekonomické indikátory, které vycházejí z HDP, ale berou v úvahu i některé další aspekty ekonomického vývoje země. Mezi ně patří především ukazatel *hrubého národního důchodu* (HND), který zohledňuje procesy prvotního rozdělení mezi národní ekonomikou a světem. Představuje úhrn prvotních důchodů rezidentských institucionálních jednotek: náhrady zaměstnancům, daně z výroby a dovozu minus dotace, důchody z vlastnictví (příjmové minus výdajové), provozní přebytek a smíšený důchod. Hrubý národní důchod se rovná HDP minus výdajové prvotní důchody, které mají být placeny rezidentskými jednotkami nerezidentským jednotkám, plus prvotní důchody, které mají být přijaty rezidentskými jednotkami od nerezidentů.

V minulosti toky prvotních důchodů mezi zeměmi nebyly tak významné, avšak s liberalizací kapitálových toků příliv a odliv prvotních důchodů ze a do zahraničí nabývá na významu a dochází k tomu, že důchody jsou užívány jinde, než kde jsou vytvářeny. V silně integrované a internacionalizované světové ekonomice může být značná část HDP vytvořena firmami, které jsou pod kontrolou zahraničního kapitálu. Kromě toho v národní ekonomice pracuje řada zahraničních pracovníků.

² Předseda ČSÚ uvádí, že „HDP, stejně jako většina statistických ukazatelů, není měřen, ale odhadován, přičemž tento odhad je založen na řadě výběrových zjišťování, odhadů, dopočtů, použití bilančních technik“ (viz [12, s. 177]).

B o x 1**Revize národních účtů**

V říjnu 2003 Český statistický úřad (ČSÚ) provedl jednorázovou mimořádnou úpravu soustav ročních národních účtů v běžných cenách. Do revidovaných údajů promítl požadavky statistického úřadu EU (EUROSTAT) směřující k harmonizaci se standardy definovanými Evropským systémem účtů (ESA 1995). Výsledkem revize bylo zvýšení úrovně HDP v běžných cenách. Tato revize národních účtů zahrnovala změny dvojího charakteru.

Změny obsahové, které ovlivnily úroveň HDP změnou metodiky výpočtu některých položek. Nejvýznamnější byl výpočet spotřeby fixního kapitálu sloužícího pro poskytování netržních služeb. Ten zvýšil HDP zhruba o 3 %. Druhou významnou změnou bylo použití nákladové metody výpočtu imputovaného nájemného, která zajišťuje větší srovnatelnost i se zeměmi, kde je trh s byty rozvinutý (zvýšení HDP zhruba o 2 %). Odhad za jednotky dodatečně zařazené do statistického registru a ostatní metodické úpravy pak přidaly další zhruba 2 % HDP. Celkově metodické úpravy a zpřesněné výpočty podle standardů EU zvýšily úroveň HDP oproti předchozí metodice v jednotlivých letech o 5 – 8 %.

Použití nových metod výpočtu cenově srovnatelných časových řad makroekonomických ukazatelů. Dosavadní postup byl založen na cenách bazického roku (ceny roku 1995) a jeho hlavní nevýhodou bylo to, že tyto ceny se stále více vzdalovaly od struktury a relativních cen následujících let. Proto ČSÚ opustil praxi používání bazických indexů při konstrukci časových řad ve stálých cenách a podle doporučení EUROSTAT-u přešel na tzv. řetězení ukazatelů. Podle této metody jsou údaje charakterizující reálný růst primárně uváděny v průměrných cenách minulého roku. Časová řada makroekonomických ukazatelů ve stálých cenách je pak vypočtena řetězením meziročních přírůstků (v současnosti referenční rok 2000). Předností této metody proti používání bazických cenových indexů je to, že lépe odráží aktuální cenovou a věcnou strukturu ekonomiky. Metoda řetězení meziročních objemových indexů má však i určité nevýhody. Vypočtené údaje nejsou totiž ve všech případech plně aditivní, a tak vzniká metodická diskrepance, například mezi údaji o HDP součtem jednotlivých složek jeho užití. To komplikuje i výpočty příspěvku složek užití a zdrojů k růstu HDP.

V červnu 2006 provedl ČSÚ další významnější revizi národních účtů, která obsahovala metodické úpravy a zpřesnění údajů na základě dodatečných informací. Základní metodická změna spočívala v alokaci *finančních zprostředkovatelských služeb nepřímo měřených (FISIM – Financial Intermediation Services Indirectly Measured)* podle požadavku EUROSTAT-u; FISIM je důchod, který je generován finančními institucemi tím, že účtují různé úroky věřitelům a dlužníkům. Dosud byl považován za mezispotřebu fiktivního odvětví a nově je podle charakteru vykazován zčásti jako mezispotřeba a zčásti jako konečná spotřeba, případně dovoz a vývoz. Současně je FISIM alokovan mezi jednotlivá odvětví na straně tvorby HDP. Tato metodická změna zvýšila hladinu HDP v jednotlivých letech časové řady o 9 – 35 mld Kč. Další metodická úprava se týkala *přehodnocení tržního a netržního charakteru* některých služeb. Zejména šlo o služby bydlení poskytované v obecních bytech, které jsou nově považovány za tržní služby vzhledem k tomu, že provozní náklady na tyto činnosti jsou pokryty z příjmů z těchto činností z více než 50 %. Tato metodická změna snížila HDP v jednotlivých letech o 6 – 13 mld Kč. Do revize HDP byly promítnuty i výstupy dvou nejvýznamnějších *statistických zjišťování* u podnikatelských subjektů, které byly provedeny od roku 2000. Výsledkem poslední revize bylo zvýšení úrovně HDP v jednotlivých letech v průměru o 1,4 % a změna tempa reálného růstu HDP od -0,5 do +0,4 procentního bodu (p. b.).

Důchody z práce a kapitálu (prvotní důchody) patřící nerezidentům se pak musí odečíst (a naopak, prvotní důchody českých subjektů vytvořené v zahraničí přičíst) od HDP, abychom dostali hrubý národní důchod (HND). Často bývá v této souvislosti kladena otázka, zda vůbec má smysl v globalizovaném světě odlišovat kategorie domácí a národní. Vždyť přece značná část důchodů vytvořených zahraničními společnostmi zůstane v zemi, například v podobě reinvestovaných zisků. Zde je třeba vidět dvojí charakter zahraničních společností. Na jedné straně jde o rezidentské institucionální jednotky, jejichž hrubá přidaná hodnota se započítává do HDP a může významně ovlivnit ekonomickou výkonnost země. Na druhé straně část vytvořených důchodů (především zisky) zůstává vlastnictvím nerezidentů (zahraničních společností sídlících v zahraničí) a o jejich použití rozhodují zahraniční vlastníci.

O tom, že odliv kapitálu ve formě dividend (repatriovaných zisků) představuje ztrátu důchodu pro národní ekonomiku, pravděpodobně nikdo nepochybuje. Složitější je to již s reinvestovanými zisky. V tomto případě sice nejde o skutečný odliv kapitálu, ale o zahraniční úspory, které jsou použity v národní ekonomice a pomáhají překlenout zápornou mezeru mezi národními úsporami a domácími investicemi. Avšak i v tomto případě jde o důchody nerezidentů, které snižují národní důchod země. Kategorie národního důchodu tak odlišuje prvotní důchody, které jsou vlastněny rezidenty a nerezidenty, a lépe vystihuje prostředky, kterými disponuje národní ekonomika a jejichž výše podmiňuje konečnou spotřebu a úspory. Ukazatel HND je významný nejen z analytického hlediska, ale i z praktického hlediska, protože podle výše hrubého národního důchodu se platí příspěvky Evropské unii a OSN.

V případě České republiky rozdíl mezi HND a HDP má narůstající tendenci a začíná být významný, protože v posledních letech se pohybuje kolem 5 % HDP (viz tab. 1).

T a b u l k a 1

HDP a HND (v mld Kč, b. c.)

	HDP	Saldo prvotních důchodů	HND	HND v % HDP
1995	1 466.5	-3.0	1 463.5	99.8
1996	1 683.3	-23.2	1 660.0	98.6
1997	1 811.1	-28.2	1 782.9	98.4
1998	1 996.5	-37.2	1 959.3	98.1
1999	2 080.8	-49.1	2 031.7	97.6
2000	2 189.2	-49.5	2 139.7	97.7
2001	2 352.2	-79.0	2 273.2	96.6
2002	2 464.4	-112.3	2 352.1	95.4
2003	2 577.1	-111.0	2 466.1	95.7
2004	2 781.1	-159.2	2 621.9	94.3
2005	2 970.3	-131.8	2 838.5	95.6

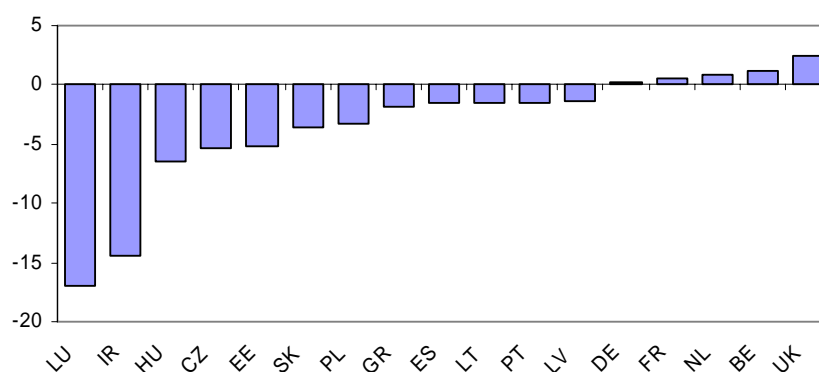
Pramen: ČSÚ [7] (říjen 2006); vlastní výpočty.

Na Slovensku byla ztráta důchodu v procesu prvotního rozdělení až do roku 2005 zanedbatelná a v roce 2006 činila necelá 3 % HDP. Do budoucna je však třeba počítat s jejím narůstáním.

V mezinárodním srovnání je rozdíl mezi HDP a HND u většiny vyspělých zemí relativně malý. Za celek zemí EU-15 je HDP a HND téměř totožný vzhledem k tomu, že EU představuje víceméně uzavřený ekonomický celek. To je zřejmě jeden z důvodů, proč se v ekonomických analýzách tomuto ukazateli věnuje malá pozornost. Existují však výjimky, jako je Irsko nebo Lucembursko (viz obr. 1). V Irsku patřil růst HDP v posledních dvou dekadách k nejrychlejšímu, zatímco růst HND byl podstatně pomalejší. To je důvodem toho, že HDP na obyvatele Irska patří v rámci zemí OECD k nejvyšším, zatímco HND na obyvatele se pohybuje pouze kolem průměru. V roce 2004 byl HND Irska o 15,4 % nižší než HDP (84,6 % HDP). Podobně tomu bylo i v Lucembursku, kde v roce 2004 HND dosáhl pouze 86 % HDP. Z nově přijatých zemí EU je rozdíl mezi HDP a HND relativně významný u Estonska, Maďarska a ČR. Estonsko mělo v roce 2004 HND o 6,5 % nižší než HDP. Maďarsko mělo HND na úrovni 94,4 % HDP, podobně jako ČR (94,3 %). Na druhé straně jsou země, kde příliv prvotních důchodů do země převažuje jejich odliv ze země a v důsledku toho je HND větší než HDP. Mezi tyto země patří Belgie, Francie, Nizozemsko a Velká Británie (viz tab. 2). Ze zemí mimo EU je to především Švýcarsko a Japonsko.

O b r á z e k 1

Rozdíl mezi výší HND a HDP (rok 2005, v % HDP)

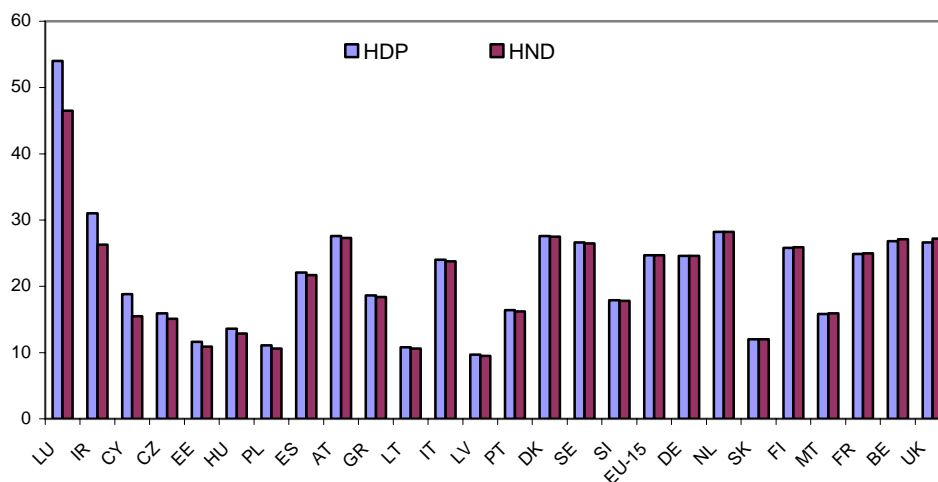

Pramen: EUROSTAT [10] (31. 7. 2006).

Rozdílná výše HDP a HND se pochopitelně projeví i v ekonomické úrovni země měřené buď výší HDP/obyv., nebo hodnotou HND/obyv. V některých zemích (Lucembursko, Irsko, ale i Česká republika) jsou rozdíly mezi oběma způsoby měření ekonomické úrovně významné (viz obr. 2).

Obrázek 2

HDP a HND na obyvatele, rok 2004 (v tis. EUR v PPS)

Pramen: EUROSTAT [10] (31. 7. 2006).

Tabulka 2

Úroveň HND v % HDP, b. c. (HDP = 100)

	2003	2004	2005
EU-25	99.6	99.8	99.9
EU-15	99.7	100.0	100.1
Belgie	101.4	100.9	101.1
Česká republika	95.5	95.1	94.6
Dánsko	99.4	99.7	100.1
Německo	99.3	100.0	100.2
Estonsko	94.2	93.5	94.8
Řecko	98.9	99.2	98.2
Španělsko	98.6	98.4	98.4
Francie	100.6	100.6	100.5
Irsko	84.6	84.6	85.5
Itálie	99.2	99.4	99.7
Kypr	99.9	98.6	99.2
Lotyšsko	99.8	97.9	98.6
Litva	97.5	97.9	98.4
Lucembursko	81.1	86.0	83.1
Maďarsko	95.1	94.4	93.6
Malta	99.7	100.2	99.4
Nizozemsko	100.2	100.2	100.9
Rakousko	99.1	98.8	99.0
Polsko	98.5	95.6	96.7
Portugalsko	98.8	98.8	98.4
Slovensko	99.2	100.1	96.4
Slovinsko	99.4	99.1	99.4
Finsko	98.6	100.5	100.0
Švédsko	100.9	99.8	99.7
Velká Británie	102.0	102.2	102.4

Poznámka: V roce 2005 jde o předběžné odhady.

Pramen: EUROSTAT [10] (31. 7. 2006).

Údaje o tocích důchodů v procesech rozdělování jsou publikovány zpravidla pouze v běžných cenách. Přepočty do stálých cen jsou možné, ale je nutné zvolit správné deflátoary pro přepočet prvotních důchodů, u nichž nelze konstruovat klasické cenové indexy. Zde je třeba upozornit na složitost a svým způsobem i problematičnost těchto převodů, protože u transakcí vztahujících se k rozdělování a důchodovým tokům je obtížné přímo určit složku vyjadřující změnu cen a změnu objemu. Musí se proto přijmout zvláštní řešení, které vychází z měření skutečné kupní síly důchodů. Systém účtů ESA 1995 doporučuje použít deflátoary pro hrubé domácí konečné výdaje; ECFIN ve svých jarních a podzimních předpovědích [8] publikuje též údaje o reálném růstu HND, avšak k výpočtu HND ve stálých cenách používá deflátoary HDP.

Reálné změny HND počítané ve stálých cenách ukazují větší výkyvy v reálném růstu HND proti HDP a celkově pomalejší růstovou dynamiku české ekonomiky. V letech 1996 – 2005 dosahoval reálně (v s. c.) průměrný roční růst HND 2,1 % a byl o 0,4 p. b. pomalejší než růst HDP (2,5 %). Jedinými roky, kdy HND rostl rychleji než HDP, byly roky 2000, 2003 a 2005 (viz tab. 3). Rozdíly v tempech růstu HDP a HND jsou dány změnami v odlivu prvotních důchodů. V letech, kdy se odliv důchodů značně zvýšil, rostl HND pomaleji než HDP. Dopady zesíleného odlivu prvotních důchodů byly v letech 1996, 2001, 2002 a 2004 velmi silné a představovaly více než 1 p. b. růstu HDP. Dlouhodobě ČR ztrácela značnou část vytvořeného HDP a čistý odliv prvotních důchodů do zahraničí měl až do roku 2004 rostoucí tendenci. V roce 2005 však nastal pokles odlivu prvotních důchodů, což se příznivě projevilo v růstu HND. Údaje za rok 2005 lze však považovat za velmi předběžné a mohou být revidovány. Vývoj v roce 2006 opět ukazuje na rekordní repatriaci zisků v podobě dividend a na pravděpodobné zesílení odlivu důchodů. Na odliv důchodů má vliv řada faktorů i různé fáze přílivu přímých zahraničních investic (PZI). V první fázi převažuje příliv PZI, ve druhé fázi se stává významný objem reinvestovaného zisku a ve třetí fázi převažuje repatriovaný zisk. Tento cyklus má významný vliv na bilanci výnosů a na rovnováhu platební bilance.

T a b u l k a 3

Reálný růst HDP a HND (v %, s. c. předchozího roku)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	1996 – 2005
HDP	4.0	-0.7	-0.8	1.3	3.6	2.5	1.9	3.6	4.2	6.1	2.5
HND	2.8	-0.9	-1.1	0.8	3.8	1.2	0.5	3.9	2.7	7.6	2.1
HDP – HND	1.2	0.2	0.3	0.5	-0.2	1.3	1.4	-0.3	1.5	-0.5	0.4

Poznámka: Saldo prvotních důchodů bylo převedeno do stálých cen pomocí deflátoary hrubých domácích konečných výdajů.

Pramen: ČSÚ [7] (říjen 2006); vlastní výpočty.

Vývoj na Slovensku je možné posuzovat podle údajů ECFIN-u [8, s. 96], podle kterých HND rostl v období 2003 – 2006 průměrně ročně o 0,8 p. b. pomaleji než HDP (5,2 % proti 6 %).

3. Čistý produkt a důchod

Ukazatele čistého domácího produktu (ČDP) a čistého národního důchodu (ČND) se liší od ukazatelů HDP a HND o *spotřebu fixního kapitálu*, která se odečítá. Jde o objem fixních aktiv spotřebovaných v průběhu sledovaného období jakožto výsledek normálního opotřebení a předvídatelného zastarání včetně náhrad za ztráty fixních aktiv. Vzhledem k tomu, že spotřeba fixního kapitálu představuje přenesenou a nikoliv nově vytvořenou hodnotu, je netto pojetí teoreticky lepší a čistší než brutto pojetí. V analýzách ekonomického vývoje zemí by se proto měla dávat přednost ukazatelům ČDP a ČND.

Hlavní důvod, proč je dávána přednost ukazatelům HDP a HND, je praktický. Spotřeba fixního kapitálu by se měla odhadovat ze stavu fixních aktiv (hmotných i nehmotných) a pravděpodobné průměrné ekonomické životnosti jednotlivých kategorií fixních aktiv. Zjištění stavu fixních aktiv, jejich ocenění (stav fixních aktiv by měl být oceněn v kupních cenách běžného období) i stanovení norem opotřebení představuje složitý statistický problém. Zde je třeba připomenout, že spotřeba fixního kapitálu se liší od odpisů v podnikovém účetnictví. Většinou chybí přímé informace o stavu fixních aktiv. Proto se pro výpočet stavu fixních aktiv doporučuje metoda průběžné inventarizace (*perpetual inventory method*). Většina zemí tuto metodu používá, avšak některé země mají jiné metody odhadu stavu fixních aktiv a jejich opotřebení.

V důsledku použití různých metod a norem opotřebení nejsou odhady spotřeby fixního kapitálu mezi zeměmi plně srovnatelné. Protože základním ukazatelem národních účtů je HDP počítaný různými metodami a ČDP a ČND se vypočtou odečtením spotřeby fixního kapitálu, jsou ukazatele ČDP a ČND pokládány za mezinárodně méně srovnatelné. To je pravděpodobně hlavní důvod, proč se ukazatele v netto pojetí (nejde jen o ČDP a ČND, ale i o čisté úspory, čistý disponibilní důchod) v analýzách prakticky nevyskytují, ač jsou v národních účtech běžně k dispozici.

Spotřeba fixního kapitálu představuje poměrně velkou část hodnoty HDP a ČDP přepočtený na 1 obyvatele je tak podstatně nižší než HDP/obyv. Z tohoto hlediska by se pořadí zemí ve výši ČDP/obyv. změnilo v neprospěch zemí, kde je podíl spotřeby fixního kapitálu na HDP relativně vysoký (to je případ i České republiky). Vývoj podílu spotřeby fixního kapitálu na HDP v zemích EU ukazuje tabulka 4.

T a b u l k a 4

Podíl spotřeby fixního kapitálu na HDP (v % HDP)

	2000	2004
EU-15	13.4	13.6
Belgie	14.9	15.6
Česká republika	20.5	18.8
Dánsko	15.8	16.2
Německo	15.0	14.7
Estonsko	12.8	12.8
Řecko	8.8	8.6
Španělsko	13.7	14.9
Francie	12.4	12.8
Irsko	10.4	10.6
Itálie	13.7	14.4
Kypr	10.2	..
Lotyšsko	21.8	18.5
Litva	13.7	12.1
Lucembursko	13.2	12.5
Malta	13.6	15.8
Nizozemsko	14.7	15.0
Rakousko	13.9	14.3
Polsko	13.3	13.2
Portugalsko	15.7	16.5
Slovensko	20.7	19.8
Slovinsko	17.3	15.5
Finsko	15.4	14.5
Švédsko	12.4	12.1
Velká Británie	11.2	10.9

Poznámka: Údaje za Maďarsko nebyly k dispozici.

Pramen: EUROSTAT [10] (8. 8. 2006).

Rozdíly mezi zeměmi jsou značné. V roce 2000 měly tři země (Lotyšsko, ČR a SR) podíl spotřeby fixního kapitálu na HDP vyšší než 20 % při průměrné úrovni EU-15 ve výši 13,4 %. Interpretace značných rozdílů mezi zeměmi je obtížná. Důvodem může být rozdílný stav a struktura fixních aktiv (ovlivněný i metodou odhadu), jiné normy opotřebení i jiná cenová úroveň fixních aktiv ve vztahu k cenové úrovni HDP. V případě ČR je málo pravděpodobné, že bychom byli bohatší než vyspělé západní země z hlediska stavu fixních aktiv, nebo že bychom podstatně rychleji odepisovali. Vysvětlení je asi v lišících se metodách odhadu a v relativně vyšší cenové úrovni fixních aktiv. Vyšší podíl spotřeby fixního kapitálu však neznamená, že bychom si nadhodnocovali úroveň HDP. K odhadům HDP se většinou používají jiné metody výpočtu, které nejsou ovlivněny spotřebou fixního kapitálu. Ta ovlivní až ukazatele čistého produktu a důchodu. Rozdílný vývoj ukazatelů HDP, HND a ČND v běžných cenách se projevil i ve výši těchto ukazatelů v přepočtu na 1 obyvatele (viz tab. 5).

Spotřeba fixního kapitálu rostla rychleji než HDP ve většině členských států EU. To odráželo růst investic do nových technologií, které mají kratší životnost. V důsledku toho rostl v těchto zemích ČDP pomaleji než HDP. Podobný vývoj

je možné zaznamenat i v ČR, kde ČDP se v letech 1996 – 2005 zvyšoval reálně průměrně ročně o 2,3 % proti růstu HDP ve výši 2,5 % (rozdíl 0,2 p. b.) Vezme-li v úvahu vliv odlivu prvotních důchodů i spotřebu fixního kapitálu, dostaneme údaje o ČND. Ten rostl v letech 1996 – 2005 reálně průměrně ročně o 1,9 %.

T a b u l k a 5

HDP, HND a ČND na obyvatele v PPS (v tis. EUR) a v % průměru EU-15 v roce 2004

	HDP/obyv.		HND/obyv.		ČND/obyv.	
	tis. EUR	EU-15 = 100	tis. EUR	EU-15 = 100	tis. EUR	EU-15 = 100
EU-15	24.7	100.0	24.7	100.0	21.3	100.0
Belgie	26.8	108.5	27.1	109.7	22.9	99.1
Česká republika	15.9	64.4	15.1	61.1	12.1	56.8
Dánsko	27.6	111.7	27.5	111.3	23.0	99.6
Německo	24.6	99.6	24.6	99.6	21.0	90.9
Estonsko	11.6	47.0	10.9	44.1	9.4	40.7
Řecko	18.6	75.3	18.4	74.5	16.8	72.7
Španělsko	22.1	89.5	21.7	87.9	18.5	80.1
Francie	24.9	100.8	25.0	101.2	21.8	94.4
Irsko	31.0	125.5	26.3	106.5	23.0	99.6
Itálie	24.0	97.2	23.8	96.4	20.4	88.3
Kypr	18.8	76.1	18.5	74.9	..	..
Lotyšsko	9.7	39.3	9.5	38.5	7.7	33.3
Litva	10.8	43.7	10.6	42.9	9.2	39.8
Lucembursko	54.0	218.6	46.5	188.3	39.7	171.9
Maďarsko	13.6	55.1	12.9	52.2	..	..
Malta	15.8	64.0	15.9	64.4	13.4	58.0
Nizozemsko	28.2	114.2	28.2	114.2	24.0	103.9
Rakousko	27.6	111.7	27.3	110.5	23.3	100.9
Polsko	11.1	44.9	10.6	42.9	9.1	39.4
Portugalsko	16.4	66.4	16.2	65.6	13.5	58.4
Slovensko	12.0	48.6	12.0	48.6	9.7	42.0
Slovinsko	17.9	72.5	17.8	72.1	15.0	64.9
Finsko	25.8	104.5	25.9	104.9	22.2	96.1
Švédsko	26.6	107.7	26.5	107.3	23.3	100.9
Velká Británie	26.6	107.7	27.2	110.1	24.3	105.2

Pramen: EUROSTAT [10] (8. 8. 2006).

Ekonomická úroveň zemí měřená výše uvedenými třemi ukazateli se liší nejen v absolutní úrovni, ale i v relativní úrovni vůči průměru EU-15. Ekonomická úroveň ČR v roce 2004 podle ukazatele HDP/obyvatele dosahovala 64,4 % průměrné úrovně EU-15. Podle ukazatele HND/obyvatele to bylo 61,1 % (v důsledku relativně vysokého odlivu prvotních důchodů) a podle ukazatele ČND/obyv. to činilo jen 56,8 % (v důsledku vysoké spotřeby fixního kapitálu). Zatímco ukazatel ČND/obyv. musíme brát s rezervou a nemůžeme mu přikládat velkou váhu, ukazatel HND/obyv. je ekonomicky již významný a ukazuje ztrátu 3,3 p. b. bodu proti HDP/obyv. K zemím, jejichž postavení je podstatně horší v případě, že jejich úroveň měříme ukazateli národního důchodu, patří Irsko, Lucembursko a všechny nové členské státy EU. Úroveň Irsku představovala

v roce 2004 podle HDP/obyv. 125,5 % úrovně EU-15, ale podle HND/obyv. pouze 106,5 %. Úroveň Lucemburska se snížila z 218,6 % úrovně EU-15 podle HDP/obyv. na 188,3 % podle HND/obyv. U většiny vyspělých západních zemí je jejich pořadí v podstatě stejné, použijeme-li HDP/obyvatele či HND/obyvatele.

Celkový přehled o vzájemných vztazích hlavních makroekonomických ukazatelů dává tabulka 6.

T a b u l k a 6

Vztah HDP a některých alternativních ukazatelů ekonomické výkonnosti ČR (mld Kč běžných cen)

Ukazatel	2005
Hrubý domácí produkt	2 970.3
Prvotní důchody – od nerezidentů	125.5
Prvotní důchody – nerezidentům	257.3
Čisté prvotní důchody od nerezidentů(+)/nerezidentům(-)	-131.8
Hrubý národní důchod	2 838.5
Běžné transfery – od nerezidentů	41.4
Běžné transfery – nerezidentům	46.7
Čisté běžné transfery od nerezidentů(+)/nerezidentům(-)	-5.3
Hrubý disponibilní důchod	2 833.2
Výdaje na konečnou spotřebu	2 136.7

Pramen: ČSÚ [7] (listopad 2006).

4. Ukazatele reálného důchodu

Ukazatele reálného důchodu mají poměrně krátkou historii a souvisí s rostoucí integrací světové ekonomiky, volným pohybem kapitálu a se značným významem zahraničního obchodu. Blahobyt země nezáleží totiž pouze na produkční výkonnosti země měřené ukazatelem HDP, ale i na tom, jak jsou výrobky a služby směňovány prostřednictvím zahraničního obchodu a jak je vytvořený důchod rozdělován mezi národní ekonomikou a světem. Platí to zejména pro malé, značně otevřené ekonomiky, jako je i česká ekonomika. Kvantifikace vlivu změn cen zahraničního obchodu (směnných relací) a rozdělování důchodu mezi zeměmi je umožněna výpočtem souhrnných ukazatelů reálného důchodu (domácího důchodu, národního důchodu a disponibilního důchodu).

4.1. Reálný hrubý domácí důchod

Ukazatel reálného hrubého domácího důchodu (RHDD) byl do systému národních účtů začleněn až po revizi národních účtů v roce 1993 (SNA 1993). V dřívějším systému národních účtů z roku 1968 obsažen nebyl. Jeho relativně malé analytické využití je dáno jednak jeho krátkou historií, jednak tím, že u řady zemí (zejména velkých) není rozdíl mezi růstem HDP a RHDD příliš velký.

Reálný hrubý domácí důchod rezidentů je ovlivněn nejen objemem výroby měřeným HDP ve stálých cenách, ale také poměrem, za který se obchoduje při vývozu a dovozu ve vztahu k nerezidentům. Jestliže se cenové relace zlepšují, je třeba méně vývozu na zaplacení za daný objem dovozu, takže se při dané úrovni domácí výroby mohou přesunout výrobky a služby z vývozu do spotřeby nebo do tvorby kapitálu. Reálný hrubý domácí důchod se vypočte tak, že k HDP ve stálých cenách se připočtou, nebo odečtou tzv. přínosy nebo ztráty z obchodu (podrobněji viz [32]). Vzorec pro výpočet přínosu nebo ztráty z obchodu je podle ESA 1995 následující:

$$T = (X - M)/P - (X/P_X - M/P_M)$$

kde

- X – vývozy zboží a služeb,
- M – dovozy zboží a služeb,
- P – cenový deflátor pro běžné saldo vývozu a dovozu (většinou průměr cenových indexů pro dovoz a vývoz),
- P_X – cenový deflátor vývozu,
- P_M – cenový deflátor dovozu.

Vliv změn směnných relací byl v české ekonomice významný. Celkově převažovaly přínosy ze změn směnných relací a pouze v letech 1999, 2000 a 2005 docházelo ke ztrátám (viz tab. 7).

Krátkodobé výkyvy byly způsobeny především vnějšími šoky spojenými s prudkým pohybem cen ropy a dalších surovin. Nejvýraznější byl příznivý dopad směnných relací v roce 1998 (62 mld Kč) a 2002 (51,2 mld Kč) a negativní dopad v roce 2000 (–38,1 mld Kč) a 2005 (–36 mld Kč). Uvedená čísla ukazují značný význam směnných relací pro českou ekonomiku. Změny směnných relací ovlivňují nejen vývoj ukazatele reálného domácího důchodu, ale i saldo zahraničního obchodu a makroekonomickou rovnováhu.

T a b u l k a 7

Meziroční vliv směnných relací (v mld Kč a % HDP)

	v mld Kč	v % HDP
1996	25.0	1.7
1997	3.4	0.2
1998	60.6	3.4
1999	–6.0	–0.3
2000	–38.1	–1.8
2001	37.0	1.6
2002	51.2	2.2
2003	8.3	0.3
2004	8.0	0.3
2005	–37.1	–1.4

Pramen: ČSÚ [6] (září 2006); vlastní výpočet.

Připočteme-li přínosy (ztráty) směnných relací k HDP (s. c. předchozího roku) dostaneme RHDD. Jeho růst se lišil od růstu HDP (viz tab. 8).

T a b u l k a 8

Růst RHDD a HDP (v %, s. c. předchozího roku)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	1996 – 2005
RHDD	5.7	-0.5	2.6	1.0	1.8	4.1	4.1	3.9	4.5	4.7	3.2
HDP	4.0	-0.7	-0.8	1.3	3.6	2.5	1.9	3.6	4.2	6.1	2.5
Rozdíl v p. b.	1.7	0.2	3.4	-0.3	-1.8	1.6	2.2	0.3	0.3	-1.4	0.7

Pramen: ČSÚ [3; 7] (říjen 2006); vlastní výpočet.

V letech 1996 – 2005 byl růst RHDD v průměru o 0,7 p. b. rychlejší než růst HDP. V období 2001 – 2004 byl vliv směnných relací velmi výrazný a přidával k růstu HDP 1,1 p. b. Situace se však dramaticky změnila v roce 2005, kdy ztráty ze změn směnných relací v důsledku prudkého růstu cen ropy, plynu a dalších surovin činily 36 mld Kč (1,4 % HDP). V důsledku toho rostl RHDD podstatně pomaleji než HDP. To snížilo možnosti růstu domácí poptávky (konečná spotřeba a investice). Tento vývoj pokračoval i v roce 2006.

Obraz o vývoji české ekonomiky se tak mění v závislosti na používaných ukazatelích. To je důležité nejen pro získání úplnější představy o vývoji a možnostech české ekonomiky, ale i pro mezinárodní srovnání. Období 2001 – 2005 je z hlediska růstu RHDD velice stabilní, s velmi malými výkyvy kolem průměrného ročního růstu RHDD ve výši 4,3 %. Naproti tomu růst HDP je již nepravidelný, s výrazně rostoucí tendencí po roce 2002. Průměrný roční růst HDP v tomto období dosahuje 3,6 %.

Příznivější obraz o vývoji české ekonomiky vycházející z ukazatele RHDD odpovídá názorům, že česká ekonomika se vyvíjela lépe, než ukazuje růst HDP. Důvodem ale není to, že by statistika špatně počítala HDP (třebaže i v této oblasti je mnoho problémů, jak ukazují poslední revize národních účtů), ale to, že reálný hrubý domácí důchod ČR rostl podstatně rychleji než HDP v důsledku přínosů ze změn směnných relací, což umožňovalo zvýšení domácího užití HDP bez narušení makroekonomické rovnováhy. Rychlejší růst RHDD před růstem HDP vyjadřuje do značné míry vliv kvalitativních faktorů a růst konkurenceschopnosti české ekonomiky.

Mezinárodní srovnání ukazují, že v letech 1995 – 2004 dosáhla Česká republika velmi příznivý vývoj směnných relací zboží a služeb (podle národních účtů). Z 25 členských států EU byla ČR na druhém místě po Litvě a proti roku 1995 (index 100) dosáhla v roce 2004 index 112,4; zatímco v sousedních středoevropských zemích se ve stejném období jejich směnné relace zhoršily: Polsko (index 93,3), Slovensko (index 94,9) a Maďarsko (index 98,7) [9, s. 84 – 85]. To se projevilo v tom, že postavení ČR na růstovém žebříčku zemí je lepší podle ukazatele

RHDD než podle ukazatele HDP. Například srovnání se Slovenskem, vycházející z údajů publikovaných OECD (viz OECD [25]), ukazuje, že v letech 2001 – 2004 slovenský RHDD se zvyšoval průměrně ročně o 3,9 %, zatímco český RHDD ve stejném období rostl o 4,1 %. Podle ukazatele HDP slovenská ekonomika rostla v letech 2001 – 2004 výrazně rychleji než česká.

4.2. Reálný národní důchod

U hrubého národního důchodu můžeme konstruovat dva růstové indexy: index reálného růstu HND, který vychází z reálného růstu HDP a bere v úvahu saldo prvotních důchodů se zahraničím ve stálých cenách (viz tab. 3), a index růstu reálného hrubého národního důchodu (RHND), který navíc bere v úvahu i přínosy či ztráty ze změn směnných relací (viz tab. 9).

V České republice v letech 1996 – 2005 dosahoval průměrný roční růst RHND 2,7 % a byl jen mírně rychlejší než růst HDP (2,5 %). Na vývoj RHND kromě růstu HDP protichůdně působily dva procesy: dlouhodobě převažoval pozitivní vliv směnných relací a negativně působil odliv prvotních důchodů do zahraničí. V některých letech se však vliv těchto procesů mění. To bylo zejména v roce 2005, kdy negativně působily ztráty ze změn směnných relací a naopak, pozitivně působilo výrazné snížení odlivu prvotních důchodů do zahraničí.

T a b u l k a 9

Reálný růst HDP a HND (v %, s. c. předchozího roku)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Hrubý domácí produkt	4.0	-0.7	-0.8	1.3	3.6	2.5	1.9	3.6	4.2	6.1
Reálný hrubý národní důchod	4.5	-0.7	2.3	0.5	1.9	3.0	2.8	4.2	3.0	6.2

Pramen: ČSÚ [6; 7] (říjen 2006).

4.3. Reálný disponibilní důchod

Disponibilní důchod (HdiD) je jakýsi konečný důchod, který je použit na konečnou spotřebu a zbytek představují úspory. Výše disponibilního důchodu je proti HDP ovlivněna saldem prvotních důchodů se zahraničím (toto saldo v ČR snižuje disponibilní důchody) a procesy druhotného rozdělení (tzv. běžné transfery), při nichž dochází k jednostrannému pohybu důchodů. Bilance běžných transferů (tzv. čisté běžné transfery od nerezidentů) byla v případě ČR až do roku 2003 celkově kladná. Situace se však začala měnit v letech 2004 a 2005, kdy se běžné transfery dostaly do záporných čísel. Důvodem byly platby ČR ve prospěch EU, které jsou chápány jako běžné transfery, zatímco příspěvky ze strukturálních fondů EU jsou vykazovány zčásti jako kapitálové transfery. Jedním

z faktorů byl růst odvodů daní a sociálních příspěvků za zahraniční pracovníky. Srovnání výše HND a HdiD ukazuje, že v případě ČR je rozdíl obou ukazatelů zanedbatelný. Vývoj HND, HdiD a jeho vztah k HDP ukazuje tabulka 10.

Tabulka 10
Vývoj HND a HdiD (mld Kč, b. c.)

	HND	Běžné převody	HdiD	HdiD v % HDP
1995	1 463.5	13.6	1 477.1	100.7
1996	1 660.0	9.5	1 669.5	99.2
1997	1 782.9	11.2	1 794.1	99.1
1998	1 959.3	17.5	1 976.8	99.0
1999	2 031.7	21.7	2 053.4	98.7
2000	2 139.7	12.9	2 152.6	98.3
2001	2 273.2	14.2	2 287.4	97.2
2002	2 352.1	13.0	2 365.1	96.0
2003	2 466.1	1.8	2 467.8	95.8
2004	2 621.9	-0.7	2 621.2	94.3
2005	2 838.5	-5.3	2 833.2	95.4

Pramen: ČSÚ [7] (říjen 2006); vlastní výpočty.

Zatímco v roce 1995 byl HdiD dokonce mírně vyšší než HDP, od roku 1996 je trvale nižší s celkově se zhoršující tendencí. V roce 2005 byl HdiD o 4,6 % nižší než HDP. Příčina je v rostoucím odlivu prvotních důchodů do zahraničí a ve snižujících se běžných transferech ve prospěch ČR.

U disponibilního důchodu je z analytického hlediska zajímavá nejen jeho výše v běžných cenách, ale i vývoj reálného disponibilního důchodu v čase. Ten je ovlivněn i přírůsty (ztrátami) ze změn směnných relací. V České republice se růst reálného HdiD v letech 1996 – 2005 příliš nelišil od růstu reálného HND. To bylo dáno tím, že saldo běžných transferů se zahraničím je relativně malé.

5. Ukazatele růstu blahobytu země

Skupina ukazatelů, o nichž jsme hovořili v předchozí části, má vztah k růstu životní úrovně. Většinou se předpokládá, že růst HDP se projeví v růstu životní úrovně. To je sice pravda, ale mezi růstem HDP a ukazateli charakterizujícími lépe životní úroveň mohou být značné rozdíly. To je také důvod, proč je třeba analyzovat i další ukazatele. Užší souvislost s blahobytem mají již ukazatele národního důchodu a reálného důchodu. Zejména ukazatel reálného hrubého národního disponibilního důchodu nejlépe vyjadřuje disponibilní zdroje, které má ekonomika pro zvyšování spotřeby a pro růst bohatství (úspory). Systém národního účetnictví obsahuje ukazatele, které lépe charakterizují finální efekt ekonomického výkonu, jenž se projeví v růstu životní úrovně. K základním z nich patří ukazatele konečné spotřeby (soukromá, veřejná, individuální a kolektivní) a disponibilních důchodů domácností.

5.1. Konečná spotřeba

Výdaje na konečnou spotřebu se vztahují ke třem institucionálním sektorům: domácnostem, neziskovým organizacím poskytujícím služby domácnostem a vládním institucím. Celková konečná spotřeba se rovná výdajům domácností, soukromých neziskových organizací a vládních institucí za výrobky a služby nakoupené doma či v cizině.

Revidovaný SNÚ zavádí v oblasti konečné spotřeby dvě pojetí výdajů:

- na *konečnou spotřebu*,
- na *skutečnou konečnou spotřebu*.

Rozdíl mezi oběma koncepcemi spočívá v přístupu k některým druhům výrobků a služeb, které jsou financovány vládou nebo neziskovými institucemi a jsou poskytovány domácnostem jako naturální sociální transfer. Příkladem výdajů na konečnou spotřebu vlády, které vstupují do skutečné individuální spotřeby, jsou výdaje na vzdělání, zdraví, sociální zabezpečení, kulturu. Částečně jsou to i výdaje poskytované na bydlení a dopravu.³

Základní složkou konečné spotřeby je *soukromá spotřeba* (výdaje domácností na konečnou spotřebu).⁴ Její vývoj se dlouhodobě, a zejména pak v některých letech značně lišil od růstu HDP (viz tab. 11).

T a b u l k a 11

Vývoj HDP a soukromé spotřeby (roční růst v %)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	1996 – 2005
HDP	4.0	-0.7	-0.8	1.3	3.6	2.5	1.9	3.6	4.2	6.1	2.5
Soukromá spotřeba	8.4	2.2	-0.8	2.8	1.3	2.3	2.2	6.0	2.5	2.4	2.9

Pramen: ČSÚ [7] (říjen 2006).

Vycházíme-li z toho, že soukromá spotřeba představuje rozhodující část užití HDP (v ČR kolem 50 %, ale ve vyspělých západních zemích kolem 60 %) a její vývoj do značné míry podmiňuje růst životní úrovně, pak je to právě tento ukazatel, který je *klíčový* pro charakteristiku růstu životní úrovně. V letech 1996 – 2000, poznamenaných krizí české ekonomiky v letech 1997 – 1998, průměrný roční růst soukromé spotřeby (2,7 %) značně předstihoval růst HDP (1,5 %). V růstové fázi ekonomického cyklu v letech 2001 – 2005 však dochází k opačnému

³ Výdaje vlády na individuální spotřebu v roce 2005 představovaly polovinu celkových výdajů vlády na konečnou spotřebu. Jejich růst byl dlouhodobě (v letech 1996 – 2005) pomalejší než růst veřejné spotřeby (index 118,8 proti 121,6).

⁴ Statistika rozlišuje výdaje domácností na konečnou spotřebu v domácím a národním pojetí. Základním je národní pojetí, které se liší od soukromé spotřeby v domácím pojetí tím, že se odečítají výdaje nerezidentů na konečnou spotřebu v České republice a přičítají se výdaje českých rezidentů na konečnou spotřebu v cizině.

pohybu (spotřeba domácností rostla průměrně ročně o 3,1 % a HDP se zvyšoval o 3,6 %). Analyzujeme-li dlouhodobý vývoj české ekonomiky, vidíme určitý paradox mezi relativně nízkým růstem HDP a celkově příznivějším obrazem české ekonomiky vyplývajícím z vývoje soukromé spotřeby. Přitom je to právě růst soukromé spotřeby, který obyvatelstvo vnímá podstatně silněji než růst HDP, protože podmiňuje růst životní úrovně. Mezinárodní srovnání ukazuje, že na rozdíl od ČR ve většině zemí spotřeba domácností rostla pomaleji nebo zhruba stejně jako HDP.

V čem je vysvětlení rozdílného růstu HDP a soukromé spotřeby? Připomeňme, že ve většině vyspělých zemí v dlouhodobém vývoji jsou rozdíly mezi růstem obou ukazatelů relativně malé. Růst HDP je na poptávkové straně ekonomiky podmíněn nejen růstem soukromé spotřeby, ale i vývojem zbývajících složek užití HDP, především investic a zahraničního obchodu. Vzhledem k tomu, že investice v minulých 10 letech rostly zhruba stejným tempem jako HDP, byl v případě ČR hlavním důvodem rozdílného růstu HDP a soukromé spotřeby vývoj zahraničního obchodu. Růst soukromé spotřeby je ovlivněn řadou různorodých faktorů. Mezi základní patří vývoj disponibilních důchodů domácností, měnící se sklon ke spotřebě, vývoj spotřebitelských úvěrů a hodnota majetku domácností.

5.2. Disponibilní důchod domácností

Empirická evidence ukazuje, že soukromá spotřeba je citlivá na změny v běžném důchodu (na rozdíl od teorií permanentního důchodu). Nicméně i přes značné výkyvy ve vývoji disponibilních důchodů domácností (DiDD) se soukromá spotřeba vyvíjí rovnoměrněji a je schopna se vypořádat se šoky ve vývoji běžných důchodů. Důvodů je jistě více. Hlavním z nich jsou patrně změny v míře úspor domácností. Významnou roli hraje i finanční systém, který v posledních letech zaznamenal podstatné změny, které mimo jiné umožnily domácnostem snazší přístup k financování. Spotřeba domácností je ovlivněna i hodnotou aktiv v portfoliu domácností. Kolísání cen aktiv (bubliny na trzích) má vliv na chování domácností a na vývoj poptávky domácností. To se týká zejména cen nemovitostí. Vztahy mezi vývojem DiDD, soukromou spotřebou a mírou úspor domácností naznačuje tabulka 12.

Dlouhodobě došlo k výrazně rychlejšímu růstu soukromé spotřeby před růstem DiDD. V letech 1996 – 2005 činilo průměrné roční reálné tempo růstu spotřeby domácností 2,9 %, zatímco reálný růst DiDD byl pouze 1,8 %. To se projevilo ve značném snížení míry úspor domácností. V letech, kdy soukromá spotřeba rostla rychleji než disponibilní důchody, klesala míra úspor (zvýšil se sklon ke spotřebě).

To byl případ většiny let (1996 – 2001, 2003 a 2004). Pouze v letech 2002 a 2005 byl vztah růstu soukromé spotřeby a disponibilních důchodů obrácený. V těchto dvou letech míra úspor vzrostla.

T a b u l k a 12

Disponibilní důchody domácností a soukromá spotřeba (roční růst v %)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
DiDD (b.c.)	11.9	11.2	5.9	4.1	4.2	5.0	4.3	4.5	3.6	4.7
DiDD (s.c.)	3.6	2.0	-2.8	2.1	1.1	1.1	3.1	4.9	0.6	2.9
Soukr. spotř.	8.4	2.2	-0.8	2.8	1.3	2.3	2.2	6.0	2.5	2.4
Míra úspor	11.5	11.3	9.3	8.5	8.4	7.4	8.3	7.4	5.9	6.1

Poznámka: Reálný růst disponibilních důchodů (v s. c.) byl vypočten dělením nominálního růstu (v b. c.) deflátorem soukromé spotřeby. Míra úspor domácností byla počítána jako podíl hrubých úspor domácností na jejich hrubém disponibilním důchodu zvýšeném o změny čistého podílu domácností na rezervách penzijních fondů (v %).

Pramen: ČSÚ [7].

V posledních letech růst spotřeby ovlivňují i půjčky domácností. Ty začaly počínaje rokem 2000 prudce růst. I když větší část půjček jsou dlouhodobé půjčky spojené s bydlením, které se projeví především v investicích domácností (s novými byty je však spojeno i jejich zařizování, které se projeví v růstu spotřeby), silný růst spotřebitelských úvěrů se již plně promítá do růstu soukromé spotřeby.

Tento vcelku nový jev v české ekonomice byl způsoben privatizací bank, jejich aktivnější politikou vůči domácnostem, nízkými úrokovými měrami a pozitivním očekáváním budoucího vývoje.

V mezinárodních srovnáních je DiDD/obyv. pokládán za výstižnější ukazatel důchodu na hlavu a životní úrovně, než je HDP na obyvatele. To se týká zejména regionální úrovně, protože toky prvotních a druhotných důchodů mezi regiony jsou často silnější než mezi státy. V důsledku toho se regionální HDP na hlavu značně liší od DiDD na hlavu (viz [11]).

Životní úroveň je velmi komplexní kategorií, kterou nelze vyjádřit jedním nebo několika málo ukazateli. Má řadu dimenzí a ukazatele národních účtů vycházející z peněžních ukazatelů vyjadřují pouze ekonomickou stránku. Poslední revize národních účtů se zabývala i otázkou vtělit do tohoto systému ukazatele charakterizující i mimoekonomické stránky společenského rozvoje (především životní prostředí a sociální oblast). Ukázalo se, že přímé začlenění těchto ukazatelů do vnitřně skloubeného systému účtů je obtížné a navrhlo se řešit tyto otázky soustavou satelitních účtů. Snaha vycházet ze systému národního účetnictví má ještě jeden důležitý praktický aspekt. Jde o ukazatele, které statisticky zjišťuje většina zemí a které jsou v důsledku harmonizované metodiky mezinárodně srovnatelné.

Závěr

Hospodářská politika potřebuje všestranný a co nejpřesnější obraz o vývoji národního hospodářství. K tomu nestačí ukazatel reálného růstu HDP, který je nejčastěji používaným ukazatelem hodnocení vývoje ekonomiky, protože nebere v úvahu některé důležité aspekty ekonomického vývoje, jako je například odliv prvotních důchodů či reálné důchodové efekty vyplývající ze změn směnných relací. Ukazatel HDP je zaměřen na sféru výroby a vyjadřuje produkční výkonnost domácí ekonomiky, zatímco ukazatele národního důchodu či reálného důchodu odrážejí i procesy rozdělení a mají užší vztah ke sféře spotřeby a k životní úrovni. Komplexní hodnocení vývoje ekonomiky by se nemělo omezit jen na ukazatele ekonomické výkonnosti, ale mělo by sledovat i to, jak se ekonomická výkonnost projeví v růstu blahobytu obyvatelstva. V tomto směru jsou významné ukazatele konečné spotřeby domácností, disponibilních důchodů domácností a jejich úspor. Systém národních účtů výše uvedené ukazatele obsahuje, avšak v empirických analýzách jsou málo využívány. Vývoj těchto ukazatelů v ČR v letech 1996 – 2005 ukazuje značné rozdíly.

Hrubý národní důchod se v důsledku značného odlivu prvotních důchodů do zahraničí (převážně v podobě repatriovaných a reinvestovaných zisků podniků pod zahraniční kontrolou) vyvíjel méně příznivěji než HDP a byl v posledních letech zhruba o 5 % nižší než HDP. Ekonomická úroveň ČR měřená výší HND/obyv. je proto nižší než úroveň HDP/obyv. Ukazatele čistého produktu a důchodu jsou ovlivněny spotřebou fixního kapitálu, která je v ČR relativně vysoká (téměř 20 % HDP). Nehodí se však k mezinárodním srovnáním z důvodu používání různých metod a norem opotřebení v jednotlivých zemích.

Reálný hrubý domácí důchod se zvyšoval v letech 1996 – 2005 průměrně ročně o 0,7 p. b. rychleji než HDP. To bylo způsobeno dlouhodobě příznivým vývojem směnných relací. V jednotlivých letech však docházelo ke značným výkyvům. Předstih reálného HND a reálného HdiD před růstem HDP byl však dlouhodobě velmi malý. Rychlejší růst ukazatelů reálného důchodu před růstem HDP umožňoval předstih domácího užití HDP, a zejména pak výdajů domácností na konečnou spotřebu před růstem HDP, aniž by se zhoršovala obchodní bilance. Vztahy k zahraničí (ať již vlivem změn směnných relací nebo v důsledku prvotního a druhotného rozdělení důchodů) tak hrály významnou úlohu v hospodářském vývoji ČR.

Soukromá spotřeba, která patří k základním ukazatelům charakterizujícím blahobyt země, v minulých deseti letech rostla rychleji než HDP. Její vývoj byl stabilnější a předstihoval růst disponibilních důchodů domácností. To se projevilo v pole su míry úspor domácností. Růst spotřeby byl podporován i prudkým nárůstem půjček domácností. Vývoj souhrnných makroekonomických ukazatelů byl rozdílný v jednotlivých letech a měl by být brán v úvahu při tvorbě hospodářské politiky.

Literatura

- [1] CZESANÝ, S.: Rychlejší ekonomika, bohatší život. *Ekonom*, 2006, č. 35, s. 51 – 53.
- [2] ČNB: Zprávy o inflaci. Praha: ČNB (různá vydání).
- [3] ČNB: Statistika platební bilance. Praha: ČNB 2006.
- [4] ČSÚ: Evropský systém účtů – ESA 1995. Praha: ČSÚ 2000.
- [5] ČSÚ: Analýza kontextů makroekonomického vývoje v ČR za rok 2005. Praha: ČSÚ 2006.
- [6] ČSÚ: Čtvrtletní národní účty ČR. Praha: ČSÚ 2006.
- [7] ČSÚ: Roční národní účty. Praha: ČSÚ 2006.
- [8] ECFIN: Economic Forecasts. Spring 2006. Brussels: DG ECFIN 2006.
- [9] ECFIN: Statistical Annex of European Economy. Spring 2006. Brussels: DG ECFIN 2006.
- [10] EUROSTAT: Database. National Accounts 2006. Dostupné na:
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,45323734&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=welcomeref&open=/&product=EUROIND_NA&depth=2.
- [11] EUROSTAT: Private Household Income in the Regions of the European Union. *Statistics in Focus*, 2005, č. 2.
- [12] FISCHER, J. – FISCHER, J.: Měříme správně hrubý domácí produkt? *Statistika*, 2005, č. 3, s. 177 – 187.
- [13] HRONOVÁ, S. – HINDLS, R.: Národní účetnictví. Koncept a analýzy. Praha: C. H. Beck 2000.
- [14] IMF: World Economic Outlook. Washington: IMF (různá vydání).
- [15] IMF: The Government Finance Statistics Manual. Washington, DC: IMF 2001.
- [16] IMF: Balance of Payments Manual. Washington, DC: IMF 1993.
- [17] IMF: Country Report, No. 04/266. Washington, DC: IMF 2004.
- [18] JACKSON, D.: The New National Accounts. Northampton: Edward Elgar Publishing 2000.
- [19] KADEŘÁBKOVÁ, A. – SPĚVÁČEK, V. – ŽÁK, M.: Růst, stabilita a konkurenceschopnost II (aktuální problémy české ekonomiky při vstupu do EU). Praha: Linde 2004.
- [20] KENDRICK, J. W.: The New System of National Accounts. London: Kluwer Academic Publishers 1999.
- [21] KOHLI, U.: Real GDP, Real Domestic Income, and Terms-of-trade Changes. *Journal of International Economics*, January 2004, Issue 1, s. 83 – 106.
- [22] LOUŽEK, M. (ed.): Měříme správně HDP? [Sborník textů CEP, č. 39.] Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku 2005.
- [23] MF ČR: Makroekonomická predikce České republiky. Praha: MF ČR, červenec 2006.
- [24] OECD: Main Economic Indicators. Paris: OECD (různá vydání).
- [25] OECD: National Accounts of OECD Countries. Paris: OECD 2006.
- [26] OECD: Economic Surveys 2003 – 2004 – Switzerland. Paris: OECD 2004.
- [27] OECD: Alternative Measures of Well-Being. [Social, Employment and Migration Working Papers, No. 33.] Paris: OECD, February 2006.
- [28] OECD: Economic Policy Reforms: Going for Growth. Paris: OECD 2006.
- [29] OECD: Alternative Measures of Well-Being. [Statistics in Brief, No. 11.] Paris: OECD, May 2006.
- [30] SFREDDO, C.: Growth in Switzerland: Is the Picture Really that Gloomy? Lausanne: University of Lausanne, CREA Institute for Applied Macroeconomics, École des HEC 2004.
- [31] SPĚVÁČEK, V. – VINTROVÁ, R.: Jak rychle rostla česká ekonomika? *Ekonom*, 2005, č. 16, s. 50 – 53.
- [32] SPĚVÁČEK V.: K vývoji souhrnných ukazatelů reálného důchodu v ČR. *Statistika*, 2005, č. 3, s. 188 – 204.
- [33] UN: System of National Accounts 1993. Brussels – Luxembourg – New York – Paris – Washington, DC: United Nations 1993.
- [34] VINTROVÁ, R.: Obavy z přehřátí ekonomiky jsou přehnané. *Hospodářské noviny*, 19. – 21. ledna 2001, s. 12.